

Az udmurtok (vojtákok)

Az udmurt nyelv az uráli nyelvcsalád permi ágához tartozik. Az udmurtok nagy része az Orosz Föderációhoz tartozó Udmurt Köztársaság területén él, de laknak még Baskíriában, Tatár földön és Kazahsztánban is. Lélekszámuk körülbelül hétszázötvenezer fő. Az udmurt nyelv az uráli (finnugor) nyelvcsalád finn-permi ágához tartozik. Legrégőbbi nyelvméltői a XVIII. századból valók. Pogány hagyományait ma is őrzik az udmurtok.

VJACESZLAV AR-SZERGI
„...Maguk nem kérdeztek”
 (Udmurt fejszével rótt rovásaim)

Az udmurt ember nagyon nehezen viseli, ha tapintatlanságot hánynak a szemére, mert minden cselekedetét kizárólag a saját belső tapintat-rendszeréhez viszonyítja. A szemrehányás teljesen váratlanul érheti, látszólag minden alapot nélkülöz, s ettől elbátoratlanodik. Vagyis bármelyik rendszer csődöt mondhat – valódi vagy álcsődöt.

– Zecs-bur. Szervusz – mondja találkozáskor egyik udmurt a másiknak. Látja, hogy vásárlásból érkezik haza, de azért megkérdi:

– Mi az, üzletben voltál?

– Igen – mondja amaz, és garantáltan dohogni kezd, hogy már egy felvágottat sem képesek rendesen megcsinálni... Nem úgy, mint egykor a szebb időkben.

– Ige-en... – nyújtja a szót álmodozón a kérdező –, meg micsoda kocsonyák voltak régen – a tíz ujját megnyalta az ember...

– És a kenyér?! – vonyít fel a másik. – Milyenek ezek a mai kenyerek: mind keletlen, nyúlós belü... Nem tudnak manapság kenyeret sütni.

– Ez tény – helyesel emez, és folytatja: – Amúgy hogy vagy?

– Adja Isten, hogy a holnapi nap ne legyen rosszabb a mainál. Jobbról álmodni sem merek. Hogy vagyok?... A kocsimban tönkrementek a csapágyak... Meg a karburátorral is van valami... csak úgy zabálja a benzint...

– Nekem meg tyúkszem nőtt a jobb lábamon... A cipőtől. Manapság már susztert sem találni... Az embernek meg fáj a lába.

– Miért, jó orvosok tán maradtak? Csak egyhez értenek, körülnyaldosni a gazdagokat meg a főnököket... Szóval azt mondd, fáj a lábad... Nekem meg tönkrementek a csapágyaim... Hm... Hm... Hát megesis... Ami a tyúkszemedet illeti, majd megkérdem a sógoromat. Vagy öt éve ugyanígy kínlódtok, most meg egyenest szalad. Hátha tud tanácsolni valamit...

– Na viszlát... Kár, hogy semmit nem értek a csapágyakhoz. Nem hogy kocsim, még egy biciklim sincs... Macerás... Figyelj, most jut eszembe, láttam egy újság-

hirdetést autójavításról. Azt mondják, olcsó és jó. Igaz, hogy minden újság hazudik, de mégis... Előkeresem, és majd szólok, hogyan-miképpen...

Igen, egy udmurt sosem fog teli szájjal vigyorogni, hogy nála minden OK. Nem. Az udvariatlanság. Hiszen lehet, hogy a másiknak éppen romokban a lelke, füle-farka lóg – te meg nyomatod, hogy „minden rendben!” Annak az embernek tudnia kell, hogy igen, neki is vannak gondjai (hogy is ne volnának?!), de lehet, hogy másnak még több van. Tehát ne csüggedjen, hanem sztoikusán őrizze meg élete egyensúlyát. Amikor az ember a másiknak, még ha kevésbé ismeri is, beszél a balszerencséről, megosztja vele, akkor éppen övele osztja meg a legbizalmasabbat, amit nem tehet meg mással. Mi több, annak a hatalmas bölcsességében bízik, akivel találkozott: mintha az olyan roppant értékes, életre szóló tanácsot is tudna adni, amilyenre csak ő képes. Ezzel már eleve elismeri a másik élettapasztalatát, helyzetfelismerő képességét. Sajátos bókólás-hajlongás ez. Amit a beszélgetőtársak őszintén élveznek. Egyikük a másikat megajándékozta együttérzésével annak – az idegen szemek elől mélységesen rejtve maradó – nehézségei iránt, és ez csakis az iránta való legnemesebb bizalom érzéséből fakad. Az nem számít, hogy akik találkoztak, néha egymás nevére sem emlékeznek, ha meg mégis, a következő lépésükkel el is felejtik. Fő, hogy a népi etikettet betartották. Ez az érzés hajta az udmurtok magabiztosságának malmára a vizet.

No, de ha az ellenkezője történik. Ha az udmurt a maga „hogy vagy?” kérdésére azt a rövid, banális választ kapja, hogy „remekül!”, súlyos feszengés lesz úrrá a lelkén, amely felér egy gyomorszájba-ütéssel. Szóval nem bíznak benne, nem osztják meg vele a benső ügyeiket. Hogy alakulhatott ez így? Talán ma nem úgy van öltözve? Hazaérkezés után újra meg újra megnézi magát a tükörben... A mai nap már oda. Vagyis a fontos dolgoknak ma már nem sok esélyük van... Lehet, hogy jobb lenne elhalasztani őket? Ha viszont a halasztásra nincs lehetőség, akkor ki kell menni az utcára, és találkozni kell valaki mással – hát-ha tapintatosabbra akad, aki ismeri az udmurt üdvözlési kánont? Lehet, hogy normális ember lesz, nem pedig egy ilyen kivagyis alak, akitől a továbbiakban minél messzebb, annál jobb...

Minden udmurt költőnek tartja magát, festőművészeknek, színművészeknek, aki a Dolgok által rákényszerített jelenlegi roppant elfoglaltsága következtében nem tud időt szakítani a művészkedésre, amellyel teljesen nyilvánvalóan csupán a dologtalan, henyélő emberek foglalkoznak. Aminek következtében ők nem annyira megbízhatóak. Egyrészt, akár titokban irigyelni is lehet őket, másrészt viszont – no azt már nem! A dologtalan ember csak együttérzést vagy sajnálatot érdemel. Lehet akár gazdag is, kényeztetheti a hatalom, de óvjon meg a Mindenható az ilyen sorstól... Az udmurtnak az a meggyőződése, hogy „Az éneklő ember elveszett a boldogság számára”. Hisz a legszívbőljövőbb éneket egyetlen embernek éneklük, nem pedig közönségigény kielégítésére, zsúfolt termekben. Ezt a szívből fakadó éneket nyilvánosan énekelni ugyanúgy kínos, mint fényes nappal csórén járni az utcán. Levetközni csak négy szem között lehet, és csak a szeretett ember előtt. No meg, per sze az orvos előtt. Az orvos viszont az állam és a hatalom képviselője, amelyek eredendően barátságtalanok az udmurttal szemben. De ha egyszer ők adják a bankot, akkor túrnöd kell, le kell mondanod mindenről. Úgy kell tenned, mintha mindaz, ami veled történik, nem veled történne. A lelked pedig most messze van. Pillanógokkal röpköd napsütötte réteken...

Az udmurtokat a sok évszázados történelmük megtanította, hogy önmagukat is beleértve, senkinek se higgyenek, még az Istennek se. Bizonyára vannak kivételek, de most nem róluk van szó. Az égi erőkkkel lehet beszélni, tanácskozni, meg lehet kérni őket erre-arra, de csak az után, hogy előbb méltó áldozatot (kurbont) mutat be nekik az ember, lehet velük egy cseppet még ravaszkodni is, hébe-hóba neheztelni rájuk, felelősségre vonni őket – mint egy szomszédot. Igen, az Isten az udmurt ember számára elsősorban szomszéd. Ahogy alakítod a kapcsolatokat, olyan lesz. A szomszédal pedig nagyon közérthető nyelven kell beszélni, teljesen konkrétan. Emiatt fordulnak az udmurtok mind a mai napig a maguk udmurt istenségeihez, mindenekelőtt a Nagy Inmarhoz, nem pedig a szentek államilag elismert gyülekezetéhez, amely a nép felfogásában egy átlagos állami hivatal. Bensőséges beszélgetést folytatni vele nem sok értelme van, vitázni meg fölösleges. Hiszen előtte a priori nincs igazad, születésed okán vagy bűnös. Erőssel, gazdaggal nem jó ujjat húzni. A törvény nem a tiéd. Ráadásul más nyelven van írva.

Az udmurt ember gondolkodásának kiindulópontja mindig a környezetének a középpontja, ami nem is foglalt el sok helyet: egy tábortűz az erdőben, a telke a ház-

zal, a lakása a városban. Kerüli az olyan embereket, akik izgatják – akár jóval, akár rosszal... Számára lidércnyomás az olyan fogalmak pusztája léte is, mint hatalom, állam, vallás. Neki e fogalmak a létező emberek cselekedeteinek érzékelésében nyilvánulnak meg, akik a fent nevezett intézményeket képviselik. Ha egy tisztviselő tolvaj, akkor az egész hatalom ilyen. Ha az elnök hazudik, akkor az egész állam helyett beszél. Ha egy lelkész nem tisztakezü, akkor ilyen az egész Eszme. Az udmurt szemében egy-egy képviselő személyes tulajdonságai nyomban az Egészet jellemzik. Őt nem érdekli a Törvény kánonja. Arról kizárólag annak az egyénnek a portréja alapján ítél, aki az ő szemében az egész Törvényt testesíti meg. Az udmurt egyet tud: van törvény az erőseknek és van a gyengéknek. Ezek abszolút párhuzamosak, nincs egyetlen közös pontjuk sem. Mint ama bizonyos erdei vad magatartásformája. Más az erősé, más a gyengéé.

Az erdei vad pedig nem szokott sem gazdag lenni, sem szegény. Meg a hal sem a folyóban. Meg a madár sem... A vadak, halak, madarak fő hitszónoka nem csekély mértékben mutat rokon vonásokat az udmurt világnézettel: neki, csakúgy, mint azoknak, joga van arra, hogy jóllakhasson, egészséges legyen és erős utódai legyenek. És ha megkérdezzük egy udmurtot az élete céljáról, magától a kérdéstől is nekikeseredik. Hiszen itt minden érthető és világos, mint a nap, minek még kérdezősködni, dobálózni a szavakkal. Hisz a szó: jós ige. Ez a kérdés azonnál lejjebb viszi a kérdező iránti rokonszenv mutatóját. Miről lehet vele beszélni, ha még a legelemibb dolgokról sincs fogalma? Az ilyen ember szájalmat érdemel. Ha viszont ennek a nem igazán adekvát embernek feltétlenül válasza van szüksége, hát – tesszen pancsolni. Mellébeszélés-puskák lógnak ki minden könyvből és füzetből, ezzel van tele a kék képernyő doboza is. Ahogy óhajtja! Nincs abban semmi rossz, ha a kíváncsi, ám meglehetősen korlátolt embernek ezeket meséli el.

Az udmurt hihetetlenül sokat ad a környezete véleményére, és a szó szoros értelmében nem képes nélküle meglenni. Ám ezek a vélemények a számára nem jelentenek többet, mint nyersanyagot, amelynek alapján felépíti a saját külön véleményét. Csak épp a maga elgondolása és lehetősége szerint. Többek között az a szertartás, amelynek során megtanácskozta a dolgot a nejevel és az otthoniakkal, elengedhetetlen és legfőbb feltétele annak, hogy agyi processzora bekapcsolódjék. Döntést aztán egyedül hoz. Gyakorta észre sem véve, hogy olyant, ami ellentétes az addig felhalmozott gondolataival, környezetének válaszaival. Hogyan jut ide, gyakran maga sem tudja megmagyarázni. „Bizonyára így kel-

lett...” – sóhajt föl, látván igyekezete mérsékelten kívánatos gyümölcsseit. Ezzel az összegző mondattal vissza is szerzi egyensúlyát, ismét bekapcsolja túrésvezérlését. „A türelmes ember hosszú életű...” – állapítja meg az udmurt, mint valami nagy igazságot, azon viszont nem szeret elgondolkodni, hogy az ilyen ember mi végre él oly soká. Hiszen az efféle kérdések az absztrakció mocsarába téríthetők, amelyet annyira nem kedvel – megbontja léptei szilárdságát.

Amikor egy udmurnak az ősei harci hőstetteiről beszélnek, úgy hallgatja, mint a mesét. Érdekes... de ennyi. Az a tény pedig, hogy léteztek független, a szuverenitásukat karddal védelmező udmurt fejedelemségek, mint például az Ar, élükön erős, bölcs vezérekkel, mint például Bagautdin (az orosz történelmi forrásokban Bogodan), Javus, Juzsbolda, akiket Rettegett Iván korában pusztítottak el az udmurt földekre irányuló katonai expanzióban, az ő számára nem több, mint annak a szomszédjának a sztorijai, aki tegnap túlságosan becsápolta. Ha jó az elbeszélő, akkor lelkesen hallgatja, ám azokat az időben távoli eseményeket cím szerint aligha kapcsolja össze a hazájával, sokkal inkább, mondjuk, a Holddal. Hiszen a Holdon, amelyet bármikor megláthat az ember a fekete égen, mindig nagyon érdekes dolgok történnek. De oda nem kívánczik...

Az ősi udmurt gondolat arról, hogy sem a fényűzés, sem a gazdagság nem válik az ember díszére, a halászkövadások legegyszerűbb emlékeztető rovásán alapul: önmagát nem a teremtés koronájaként tartja számon, hanem részeként. A Természetben pedig nincsenek sem gazdagok, sem szegények. Ott az ilyen megkülönböztetés egyáltalán nem helyénvaló, teljesen idegen tőle. Csak egyes emberek tekinthetnek önmagukra úgy, mint önmaguk teremtményére, de hogy is nem képesek felfogni, hogy ez helytelen... Okosabbak volnának a Sorsnál? Hadd gondoljanak, amit akarnak. Az a számítógép is, ha már így szóba került, az is csak egy szerszám, mint a fejsze vagy a lapát, hát akkor mit istenkednek körülötte... Boldogok az államtisztviselők... De őket el lehet viselni, ha jó nem származik is tőlük, viszont nélkülük, ó jaj, valószínűleg mérhetetlenül több lenne a rossz...

Az udmurnak semmi oka arra, hogy tisztelje az államot, vagy hogy ne tisztelje. Az idegen mozsárágyúkon hozott állam az ő számára valójában nem létezik. Meghatározott viszonylatok léteznek létező emberekkel. Az udmurt véleménye szerint ha egy ember valamiben nem elég cselekvőképes, és nem egészen bízik magában, azonnal idegen páncélt ölt – a hatalmát, egyarcú pártot

két, államát, vallását. Rangok, beosztások, irodák, karosszékek, őrző-védők... Az ilyen ember megszegezi a magáért való felelősség elvét, ami az udmurt szemében lényegi, gyógyíthatatlan személyiségi fogyatékoság. Az ilyen ember egy körvadászat hajtóí közül való, s mint ilyennek nincs saját arca, nem visel felelősséget a szavaiért, tetteiért, cselekedeteiért. Méltó zsákmányt azonban csak egyedül lehet ejteni. Ez a szabad vadász előnye. Meg a tisztelet az ellenfél iránt, akár lett belőle trófea, akár nem. Amúgy meg, ha kevés az erőd, kisebb zsákmányra pályázz, ha erőid teljében vagy, nagyobbra. De ne járd idegen ösvényeken, ha már a Sors megszabta a tiédet. A Sors pedig nem szokott tévedni, meg nem is hülye, rendesen meg is tépáz, meg is ajándékozik, ha kiérdemled. Hiszen ő az Élet.

Az udmurt a küszöbén túli világ valamennyi társadalmi és politikai mozgalmát természeti jelenségként fogja fel, amely az ő éghajlati övezetében nem igazán bőkezűen osztogatja az örömeiket. Ám aligha képesek megingatni élete csekély rádiuszának izzófeszültségét, amely teljesen adekvát maga magával. Igen, az udmurt számára a politika csak a természeti jelenségek síkjának szemlélőjeként érdekes, résztvevőjeként alig. A természeti jelenségek ellen, ezt tapasztalatból tudja, rontáselhárító eszköz nincs. Akárhogy is, de úgy alakul, ahogy neki kedvezőtlen. És ahogy születésekor megíratott. De karóba húzatnia magát nem kéne. A sors a legkritikább esetben társalog az udmurttal az anyanyelvén. Esetleg a sors kommentárjai hangzanak az ősei nyelvén. És ettől alakul ki az olyan viszonyulása a Sorshoz, mint az elkerülhetetlen őszhöz. Amely egyszerre szép és tragikus. Amely nem végződik másképp, mint téli faggyal. Igen, a sors: maga az ősz. Nem tavasz, nem nyár és nem tél. Az ősz mulandó. A meleg napok csalókák, az erdők és mezők színpompája, akár az emlékkoszorú gyászszalagja. De ezzel együtt valóban kozmikus magasság a Vég átható hangja. Az a gondolat, hogy saját sorsa olyan, mint az ősz – ez számos népdalban is megfogalmazódik – az udmurtból ellágyult mosolyt vált ki, könnyed önsajnálattal és észrevétlenül maradó könnyet a szempilláján. „Így van. És így is kell lennie!” – vonja le élvezettel a következtetést, miközben az összegzésben homályosan érzékeli a vakrepülés szelét.

Igen, a küszöbén túl kezdődő világ az udmurt számára csupán a Természet erőinek megnyilvánulása. Hatalmi csatározások, kormányválságok, kifosztások, új rendeletek, árfolyamzuhanások, inflációk, globális felmelegedés – ez mind a Természet. Ellene a harc csekély eséllyel kecsegtet. Tehát a maga kis mikrovilágának falait kell megerősítenie, mindenáron. Miért megy a pa-

raszt az erdőbe? Azért, mert kell neki. Ugyanezen célból lép az udmurt reggelente a háza küszöbén túlra. Talán a parasztot érdekli, hogy milyen a farkasok és a jávorszarvasok, a rókák és a nyulak viszonya az erdőben? Aligha... Ha mégis, akkor csupán az ismeretszerzés okán. Ide tartoznak a társadalmi jelenségek is a maguk változásaival – a hatalmi szereplők cseréje, tőkepiaci összeomlások, képviselői szópárbajok stb. Mindez az udmurt számára idegen közegben történik, idegen erdőben, amely nem az ő nyelvén beszél. De fogyasztói igényei még ebben az erdőben sem ácsingóznak nagy zsákmányra, leggyakrabban nem a maga vadászterületének erdőkerülői szerepében lép föl, és általvetőjében estére csak annyi gyűlik össze, amennyire elengedhetetlenül szüksége van. Neki és a családjának.

A gazdagsággal, még inkább a pazar bőséggel szemben az udmurt meglehetősen kritikus. Hiszen keletkezésekor úgysem fér el szerény hajlékában. Meg még őrizni is kell, az ember éjjel sem alhat... Csak avégre élni, hogy anyagi bőségre jusson az ember, ez belső spekulatív gondolkodásmódja számára fárasztó. „Hosszú a nap, rövid az élet”, mondja ki legszentebb meggyőződését ilyen esetekben. Hiszen odakinn úgysem ő rendelkezik, hanem valamennyi megnyilvánulásában az a Természet, amely magától értetődően barátságtalan az irányában – légy résen! Az időjárás pedig objektív, azt csak a Teremtő képes megváltoztatni, aki viszont mindig a maga dolgaival van elfoglalva.

Mit tehet az udmurt? Énekelheti vontatott dalait, amelyek tele vannak csillámló bánattal a múlt nap miatt. Hát még, ha egy palack araki is kerül az asztalra, akkor jöhetnek csak a tüzeesebb nóták. Nem kétséges: az udmurt dallal születik, dallal hal meg. A dal nem csap be. Az igazi dalt viszont egyedül dalolják. A közönségnek éneklő ember szánalomra méltó, aki meg csak ebből él, az még inkább. Hiszen ezzel ő figyelmet kér. (Ebben az udmurt ember paradox művészszeretete jelenik meg – hiányzik belőle a mű alkotója iránti megbecsülés.) Aki kér, annak nem adnak, de elveszíti az iránta volt tiszteletet. Kérni, ha már addig fájult a dolog, némán kell, tekintettel vagy cselekedettel. S eközben tudni, hogy ez tökéletesen ideiglenes állapot. Akkor az udmurt segítség feltétlenül megérkezik, akármilyen formában, az inkognitót is beleértve, de ésszerű mértékben. Egy ismerős, aki némán kérésre nyújtja a kezét, Isten ajándéka. Adni neki bármily csekélységet is: becsületbeli ügy. Ezért az udmurt falvakban gyakorlatilag ma sem látni magukra hagyott árvákat, a tehetetlenségtől fuldokló öregeket és elhanyagolt beteg rokonokat. A gyógyolásra szoruló körülvevő udmurt atya-

fiság szurkolótáborként viselkedik: nem hagyja, hogy a gyöngye a többiek fölé dalmahodjék, de azt sem, hogy egészen maga alá zuhanjon.

Az udmurtok soha nem voltak sem földesurak, sem jobbágyok. Mindegyik a maga kis világát építette, de nem a mások sérelmére. Föld és terület az udmurtlakta vidéken mindig bőven volt, és ritka kivételtől eltekintve nem kellett értük harcolni, csak keveseknek. Mindig lehetett jobb területet is találni, elég volt családostul-motyóstul átmenni a folyó túlsópartjára. Amit meg is tettek a szülőktől különváló gyerekek. Többnyire az idősebbek, a fiatalabbak pedig vigyázták a szülők öregkorát. Az eltávozás, a szó szoros és átvitt értelmében egyaránt, az udmurt szándéka, döntése nyomán következett be, ha már nem fogadta el addigi élete alapjait. A kiűzetés, az más. Hiszen a XVI. századig az udmurtok nagyobb területen is éltek, nyugatabbra a jelenlegi lakhelyüktől. Ám sehogy sem tetszett ez Rettegett Ivánnak meg a társainak. A nagy sérelemtől már a falat sem ment le a torkán... Mi a baj? Elő a zászlókkal!... De a megkaparintott darabot valahogy ő sem vitte magával a mennyei világba. Kár szegényért... Csakhogy senki nem sajnálja az udmurtok százezreit, akiket az ő bérenc-serege pusztított el, amely győzedelmesen – ha nem is veszteségek nélkül – mentelt végig a „legyőzöttek” csontjain tovább, keletre, az Urálon túlra. De most másról beszélgettünk. Az eltávozásról... A folyón túlra, a zord látóhatáron túlra. Időnként pedig, ó jaj, a másvilágra...

Az udmurt számára nem létezik a többi ember felosztása oroszra, tatárra, zsidóra... (mindegy – nem udmurtok). Számára csak létező emberek vannak. Először maga az ember az udmurt iránti viszonyulásával, a maga nevével, dolgaival, aztán a reputációjával, családfájával és csak ezt követően az összes többivel, ám leggyakrabban erre a többire nincs is szükség. Az udmurt minden nemzetiséghez, néphez egyformán viszonyul – senkit sem kíván kiemelni. Az megint macerás meg fárasztó lenne, ráadásul meddő is. Akkor meg minek törné a fejét? Majd ha találkozunk a konkrét emberrel, meglátjuk, micsoda madár... Ha az udmurt más népekkel érintkezik, mindig ott van a fejében az ütőkártya, hogy azok aligha tudnak bármit is az ő kis lélekszámú népéről. Meg nyilván nem is akarnak... [...] Ez a gondolat mindig igaznak bizonyul a gyakorlatban. A nagy népek nem szokták azzal megbéklyózni önmagukat, hogy a kis népek mentalitásáról elmélkedjenek (holott sok mindent megtudhatnának önmagukról – igazat is, hamisat is). Ez előnyt biztosít az udmurtok gondolkodásban. Tehát olyannak tud mutatkozni, amilyenek

a beszélgetőtársa látni akarja, aki az esetek túlnyomó részében alábecsüli az értékeit. Annyi baj legyen... A nagy nép képviselője számára az udmurttal való találkozások első menete így mindig a maga vélt előnyével zárul, s ezzel elveszíti ébersége egy részecskéjét.

Az ilyen esetekben az udmurtnak egyáltalán nincs ellenére, hogy elszórakozzon egy cseppecskét (nem olyan sok öröme akad az embernek...) – lomha észjárásának mutatkozzon, szürkének és lustának, gyakorlatlan beszédű „gondir”-medvének. A leggyakoribb, hogy a tekintetét sem emeli föl. Nem mutatkozik igazán alkalmasnak arra, hogy szórakoztató legyen (néhány „szakértő” ilyennek jegyzi is meg. Oda se neki, nem akartunk keresztkomák lenni...)

Ám a hétköznapi szürkeségre tartogatott mimikrit az udmurt nyomban elveti, ha a beszélgető partner érdekesnek bizonyul a számára. És még inkább, ha az elegánsan értésére adja, hogy őt sem akármilyen fából faragták. Az udmurt azonmód átalakul. Már is a szivárvány minden színében tündöklök [...]. Vagyis a beszélgetőtársáról már kialakította a véleményét. A többi meg majd elvállik. A beszélgetőtárs vagy barát vagy ellenség, harmadik eset nincs. Ám arról az csak később értesül, de lehet, és ez a leggyakoribb, hogy nem is értesül.

Szereti-e az udmurt az udmurt nyelvet? Aligha... Elsősorban mint önazonosító adottságát fogja fel. De ha valami egészen más nyelven beszél is, ha nem is tudja az anyanyelvét, az udmurt akkor is udmurt marad. Ugyanolyan bizalmatlan, melankolikus, kizárólag a maga mikrovilágára és dolgaira összpontosító, csökönyös és bosszúálló. Az udmurt bosszúja pontosan akkor telik be, amikor a sértő fél már maga is megfélemedezett az udmurtok okozott sértésről. Ennek a tényezőnek nincs magyarázata, de akkor is így van. Az udmurt roppantul kedveli az erkölcsi tanításokat, amelyeket „jóakarói” adnak elő. Ebben a helyzetben egészen nyilvánvalóan látható a másik értéke, különösen még odafigyelni sem kell a szavaira. Szórakoztatja a lelki sztriptíz időnkívülisége, amelynek rendeltetése látszólag az, hogy neki segítsen, noha valójában semmi jót nem ígér.

Az erkölcsprédikátor pedig, bárki legyen is az, mindig a macskára hasonlít, amelyik szeret eljátszozni a még élő egérrel. Akkor talán mégis jobb, ha az egér holtnak tette magát, majd kihasználva az „idomár” ideiglenes apátiáját, besurran az egérlyukba, ahonnan aztán egy kutyafülét húzzák őt elő... Ez különösen jól látható az udmurt közegeben folyó misszionáriusi ájtatoskodásokban. A helyeslő udmurt láttán a misszionáriusok meghatódnak önmaguktól, miközben a leghalványabb sejtelmük sincs

arról, az udmurt milyen szorosan és percről percre egyre szorosabban zárja be előttük lelkének ablaktábláit. Ugyanez történik a mindenféle-fajta tisztviselőkkel való kapcsolatokban, kiváltképp a szociális szférában. De a tisztviselőket csak a mutatók érdeklik, amelyeket az udmurt, megint csak életegyensúlya megmentése érdekében, sehogy sem tagadhat meg tőlük. Minek is tenné? A tisztviselő ravaszkodik, ő ugyancsak...

A falusi udmurtnak, a parasztnak két felesége van: a föld meg az erdei-vízi foglalatosságok. A vadászat, a halászat, a méhészkedés elhalásával egy felesége marad: a föld. S ha már nincs más, ezt is megunja. Mármint a földet. Az pedig az udmurt vidéken nagyon is nehéz: laza homok és homokos agyag... De az udmurt még rajtuk is képes jó terméseket elérni. Ám a földművelést ma kizárólag nehéz munkának fogja fel, a keresztjének, amelyből, ó jaj, hiányzik az erdei és vízi foglalatosságok költszete. S ezzel a földdel úgy van megesküdvé, mint egy megunt feleséggel, aki váratlanul kezd zsémbelődni, alacsony sorból származik, még gyakrabban szótlán, akivel beszélni sincs miről, mert csak azt lesi, amit a főnökök, a tisztviselő meg a felvásárló mondanak.

Kuzebaj Gerd költő miért lett az udmurt mitológia része? Igen, az kétségtelen, hogy kiemelkedő személyiség volt, ahogy mondani szokás, európai kitekintésű gondolkodó – ?! Talán Puskinhoz lehetne hasonlítani, Puskin az oroszoknak a minden... Gerd viszont az udmurtoknak még nem a minden, csak a kezdet. Gerd, mint bárki más, népe dicsőségére vált – szépen, önfeledten, profi módon... Noha hangjában, ahogy mondani szokás, ott volt egy könnyű kis gyermekszoprán... Ám amikor a szó szoros értelmében a bőrén érezte a sztálini moloch vaslélegzetének bűzét, amely életének és erejének teljében semmisítette meg, ezt írta: „Engem a népem iránti kutyahűség pusztított el...” Az udmurtok el vannak ragadtatva a hősoktól, de csak messziről, nagyon is sok velük a vesződség meg az izgalom... Gerd tudta ezt, és felfogta, hogy egyszerűen feláldozhatják, akár a gyík a farkát. De hogy mit kell tennie azért, hogy ez ne történhessék meg, nem tudta. Lelke röptének centripetális erejét már ő maga sem volt képes megállítani. Az udmurtok el voltak ragadtatva attól, milyen világosan és józanul viszonyult Kuzebaj Gerd a népéhez, mikor a gyűlöletig imádták. Gerd ismerte a játékszabályokat, de nem tudott játszani, ami egy költőnek megbocsátható. Ő mutatta meg elsőként az udmurtoknak, hogy udmurt költeményt is meg lehet könnyezni. Olyan szavakat adott, amelyekkel az udmurt az ősi imádsá-

gok és ráolvasások motívumainak recitálása közben belehallgathat saját magányosságába. Szavakat adott a hajdani dicső korok fölött érzett csillámló udmurt bánatnak, amikor az udmurtok magukban éltek, hal-kan beszélgettek az isteneikkel, szorgoskodtak a föld-jeiken, és a sorsukat kevésbé kapcsolták össze más népekkel, még kevésbé azok államigazgatási apparátusával. Gerd szavakat teremtett ahhoz a passzív nosztalgiához, amelybe az udmurt a mai napig bele van habarodva, és amelyet senkinek sem mutogat.

Az udmurtok történelmi őshazájukban élnek, de nemcsak ott. Élnek Oroszország különböző régióiban is, megtalálták a helyüket közel és távol a határain túl is. De elég nehéz fölfedezni a jelenlétüket. Mint a homok, azonnal más népek és államok fundamentumában foglalnak helyet, beleolvadnak, megerősítik. Ezért megkülönböztetésükhöz bizonyos erőfeszítések szükségeltetnek. Rögtön bekapcsolódnak a másik nép életritmusába (kivéve a baskortosztáni udmurtokat), mivel ezt a túlélés magától értetődő és megbízható módszerének tartják. Voltaképpen nem mindegy, milyen nyelv hangzik az udmurt portáján kívül? Úgysem udmurt. A magáét pedig odabenn kell tartani, ahová senki nem lát be. Ott viszont az hihetetlenül drága és szent. Hiszen az udmurt csak a szentségben önmagáé.

Azt mondják, hogy azt a szárazföldi területet, amely Portugáliától az Urál hegységig húzódik, Európának nevezik. Következésképpen a Káma, a Vjatka, a Csepca medencéjében élő udmurtokat – legalábbis névleg – európaiaknak lehet nevezni – még ha ama bizonyos földrajzi Európa leghátsó udvarában élnek is. Ám az udmurt aligha tartja magát európainak, ázsiaiak meg még úgyse. Az udmurt a világainak határmezsgyéjén él mindig: Ázsián és Európán, az Erdőn és a Sztyeppén, az iszlámén és a kereszténységén... Szilárd meggyőződése, hogy óra sem Európában, sem Ázsiában senki sem tud semmit. Egyfelől ez némileg sértő, másfelől meg egyáltalán nem az. Minden alkalommal jó lehetőség kínálkozik arra, hogy a maga módján beszélje el a maga történelmét, amely ugyan nem vált ki különösebb érdeklődést, mégis egyértelműen az ő felfedezői malmára hajtja a vizet – ritka lehetőség. Ezeket az elbeszéléseket a folklór szabályainak megfelelően variálni is lehet. Az egyes udmurt története pedig többnyire a nemzetségének, vorsudjának legújabb kori története. Ezt aztán túlzó színek és kicsinyítések nélkül ismeri. Az udmurt számára a dédapja életútja, aki lehet, hogy szerény méhészt volt, nagyságrendekkel fontosabb és érdekesebb, mint az összes szent, király és elnök élete. Közelmúltbéli őseinek búcsúszavai

iránt az udmurt nagyobb tiszteletet és bizalmat érez, mint a mindenféle Szentírások és Alkotmányok iránt. Az „Ilyen esetekben a nagyapám nagyapja, Juber, a következőket szokta volt mondani...” szóbeli kánonja neki minden törvénykönyvnél sokkal fontosabb. Noha nagyapjának nagyapja, Juber (eredeti udmurt férfinév: 'seregély') aligha mondott effélet, ám az a gondolat, hogy köze van nemzetségének sok évszázados bölcsességéhez, roppantul melengeti az udmurt szívét. Ősei hibáitól ellágyul, gondolataik agyafürtsége vagy éppen a hősiességük (amelyet többnyire csak tulajdonítanak nekik) hamisítatlan lelkesedést vált ki belőle. Őszintét.

A Norma fogalma határozta meg mai mentalitásának alapjait. Az udmurtok között ma sincsenek újgazdagok és dagadtabb pénzeszsákok („Nofene! A kalácsárusokhoz?!”)... Az udmurt észre sem veszi, mégsem szegi meg fogyasztási normájának kánonját. És nem azért, mert gyenge a marka... A hajdani erdei-vízi embereknek markuk aztán van. Azt csak kiegészítené az udmurtok európai külseje és nyelvi kommunikativitása, a tudományok iránti képessége és a bármely cél elérésére irányuló titáni kitartása... De láthatólag nem erről van szó. A tőkegyűjtés eleve valamilyen, egy célnak alárendelt csoport létrehozását feltételezi. Az udmurt nem lép be csoportba, az adott esetben csupán vélt integritása, amelyről nem óhajt lemondani, ezt nem bírná elviselni. Ráadásul az udmurtok óvakodnak attól, hogy [...] emberfejeket járkáljanak: „Nem birka az Isten, lát az mindent...”. Ez a gondolat teljesen elfordítja az udmurtokat a mai üzleti világtól, amelyet ők hagyományosan csak spekulációnak neveznek. „Mindenki maradjon magának, az Isten is (ő okos), az ördög is (ő ravasz), meg én is (bár hülye vagyok), hadd maradjak magamnak” – gondolja az udmurt, miközben örül az otthon süttött bélesnek meg a kupica házi araknak. Persze, mint minden alól, ez alól is akad kivétel. De megint csak: melyik szabálynak nincs kivétele? Tehát ez a kérdés szintén a szónoki szférába tartozik, amelyet annyira nem szeret az udmurt, aki mássága okán határozottan ki van szorítva az országban létező valamennyi egyéni gazdagodási formából.

A tömegközlekedési eszközökben vagy népes helyeken nem hallani hangos udmurt beszédet (kivételek: nemzetén kívüli részeg beszéd). Talán mert ennek a nyelvnek nem az a rendeltetése, hogy rohamra vezessen vagy parancsokat osztogasson. Az udmurt nyelv, amely Kuzebaj Gerd szavával élve „a zord Káma-mente” erdeinek mélyén formálódott, alighanem inkább meghitt beszélgetésekre van teremtve a kedve-

sünkkel, a barátunkkal vagy az Istennel. A maga isteneivel – Inmarral, Kildiszinnel, Kuaz Inmarral meg a többi istennel, istenkével és szellemmel – az udmurt fesztelenül beszél, de családiasság nélkül. Egyáltalán nem érzi és nem tartja magát a rabjuknak. Az udmurt az égi erővel szigorúan megszabott tematikáról beszél, naptári időközönként, és a kérelmének megfelelő tárgyú megállapodást köt velük, amelyben mindkét fél érdekeit be kell tartani. A teljesítés elmaradása esetén mindkét fél kellemetlenségekre számíthat.

Abban a bizonyos magas kockázatú udmurt földművelési zónában az Egy Isten léte többnyire elégtelen szokott lenni (noha senki sem zárja ki, hadd legyen, a nagyobb biztonság érdekében), még tucatnyi isten sem fölösleges tartalék. A tartalék nem húzza az ember zsebét.

Lehet, hogy az udmurt nyelv hangjainak bizonyos fojtottságát az határozta meg, hogy az udmurtok ősei, akik a vadat üzték az erdőkben, szívósan becserkészve a legeldugottabb zugokban is, arra törekedtek, nehogy idő előtt fölzavarják?

De lehet, mindennek a régi udmurt mondás a magyarázata: „Aki hangosan beszél, azt nem hallják...”.

Vagy lehet, helyesebb lesz azt a gondolatot alapul venni, hogy a mindennapok hétköznapiságában az udmurtoknak az udmurtságával fölkellett figyelem még soha nem hozta meg az áhított kamatokat? Ez a mondat sajnos meglehetősen nehézkesre és kacifántosra sikerült, ugyanúgy, mint maga a gondolat, de attól még ennek is van létjogosultsága...

Ahogy egy ismerős etnográfus vöröses szakállát simogatva tréfálkozni szokott: „Európa legvörösebb népei az írek és az udmurtok... Mert őket szereti a Nap...” Hozzáteszem: bizonyára a Nappal való érintkezés a feltétele a halk beszédnek. Az írekéhez nem tudok hozzászólni, de az udmurtoknál nagyon is valószínű. Én meg ráadásul barna vagyok. Vagy legalábbis annak tartottam magam, amíg öszülni nem kezdtem. [...]

Az udmurt szülők nem különösebben törekednek arra, hogy a gyermekeiket megtanítsák az anyanyelvükre, miközben az állami Oktatásügy lassúságára és dilettáns gondolkodásmódjára hivatkoznak. Ebben valószínűleg igazuk van. Ám az anyanyelv bizonyára azért anya-, mert azt mindig elsőként tanítják meg otthon, a maguk példáján...

Szegény szülők, akik a mai jól szituált emberek és vezetők közegeiben nem hallanak udmurt beszédet, kez-

dik azt gondolni, hogy az anyanyelv gyermekeik jövődjé jóllakottságának akadályává válhat, és igyekeznek őket pólyás koruktól kezdve a maguk kajla orosz nyelvére tanítani. Arra a nyelvre, amelyet túlnyomó többségükben ők maguk is csak a szomszédokkal való hétköznapi fecsegés szintjén tudnak.

El vagyok ragadtatva attól a mondattól, amelyet hallottam: „Az udmurt nyelv konyhanyelvvé vált”. Hiszen a konyha a testi-lelki feltöltődés leggyönyörűbb helye! Ez bármely ország polgárának alfája és omegája! Konyha nélkül nincs élet! Nem ok nélkül mondják a seregben: „Minél messzebb a parancsnokoktól, minél közelebb a konyhához”. Itt van a munka utáni nap kényeztetése, a tête-à-tête szavak mindent átható ereje, az otthonosság és a kettős családiasság. Más szóval: a házi tűzhely. A családiasság pedig az udmurt integritás jelentős összetevője.

Az oroszországi konyhában születik az összes forradalom, a megvalósult is, a meg nem valósult is.

Igen szórakoztató lenne azt feltételezni, hogy az udmurt: forradalom nélküli forradalmár, s eközben figyelmünket arra összpontosítani, hogy nyelve ma konyha-jelleggel funkcionál. Az udmurt név már csak e nem-herozstrátoszi szerep miatt is méltán kerülne be a Történelembe. Ez, tegyük hozzá, rámutathatna az udmurt gondolkodás történelmi materializmusára is. Az vesse az első követ a villanyrendőrré, aki bebizonyítja, hogy nem így van.

Ezen tünődtem, miközben Udmurtia egyik déli járásában egy udmurt szőnyegszövőnő munkáját figyeltem. Az anyó – istenke pitypangja – ráérősen dolgozott a vetélővel, miközben tapintatosan beszámolt a falu legfrissebb híreiről. Minden szomszédjától el volt ragadtatva, még inkább az új járdától, amelyet a gazdaság irodájától a helyi iskoláig raktak le. Finom hangochkájának gyengéd rezgésére figyelve, amely a déli nyelvjárás legtisztább árnyalatait árasztotta, rá se néztem a szövészeken a majdani szőnyegre. Amikor mégis észrevettem, visszahőköltem a meglepetéstől: micsoda szenvedélyes színek robbantak mintává a szövédéken! Istenke pitypangja – egy kitörő vulkánal a kezében... A fekete és a vörös hihetetlen szimbiózis! Mi zajlott vajon zavart lelkében, aminek képe sokkolt és lenyűgözött?!

Ő pedig nyájasan mosolyogva folytatta monoton elbeszélését, most már a termés kilátásairól... A hangja elringatott, a szőnyegének látványától pedig szerettem volna az egekig ugrani, vagy fejvesztve elrohanni valahová, minden sejtemben érezve a hátamon keletkezett szárnyak rugalmasságát. És hahotázni, zokogva...

Az udmurtok a hétszázhetvenhétezer dal és a hétszázhetvenhétezer (többségében geometrikus) minta népének nevezik magukat. Hallgasd a dalokat, és nézd a mintákat – ebben él ma az udmurt lélek. Az, amelyről az utóbbi négy évszázad magas homlokú szakértői azt állították, hogy a perspektívája igen rövid... Ám láthatólag nincs állandóbb, mint az ideiglenes. És ez a nép él.

Bizonyára azért teremtetik minden ember és nép, hogy előadja hatyúdalának egy akkordját. De hogyan kell hatyúdalt komponálni, ha a hatyúkat már kiirtották az udmurt földön? Türelemre van tehát szükség, hogy kivárjuk, míg újra visszatérnek... Új hatyúk... Ha nem idén tavasszal, akkor jövőre, de a hatyúk okvetlenül visszatérnek... Az nem lehet, hogy nem jönnek vissza, hiszen várják őket... A türelmes ember so-

káig él. A nyikorgó fa sokáig áll. Ám nyikorgása csak egyetlen hang a majdani hatyúdal udmurt sokszólamúságában...

Az udmurt hegedű, a kubiz fogadja és búcsúztatja a legkülönbözőbb madarakat, de a hatyúkat egyelőre nem. Csak a hatyúk – a szent madarak – képesek átvinni az udmurt lelkét az asztrálba. A lélek vár... Egyelőre élni kell, az ősök meghagyása szerint, akik elmentek lefelé a folyón. De nekünk sem sürgős. A háború az háború, de vetni akkor is kell...

„Mi vetünk, csak vetünk, aratni ideérnek mások” – írta Kuzebaj Gerd. Kik azok a mások, akik majd ezeket a másokat váltják föl?

Vándor Anna fordítása

Költészet és anyaföld

(esszé)

... ház és ének
 ... eszme és papír
 ... asszonyi öl és szerelem
 ... toll és versek
 ... fa és hajlék
 ... tűz és fájdalom
 ... könyv és gondolatok
 ... vonat és könnyek
 ... repülőgép és szivárvány
 ... anya és gyermek
 ... január és vodka
 ... ősz és mélabú
 ... kenyér és meleg
 ... berkenye és vér
 ... haza és szomorúság
 ... tajga és udmurt
 ... part és folyó
 ... Názáret és Krisztus
 ... a Balti-tenger és a Káma
 ... női mellbimbó és nosztalgia

... Madonna és fejőnő
 Ez – Én vagyok és Te
 Költészet és Anyaföld –
 mint a Nap és a Hold
 mint két kéz és két szem
 két mellbimbó és két fül.
 De a szívben – az egyetlenben –
 minden megfér
 mint az oszthatatlan lélekben
 az atom ...
 Gyökér-talpammal
 szívom magamba
 a Földből
 a Költészetet
 Hajkoronám alatt
 fogadd be a gyönyört,
 megfoghatatlan
 paradicsommadár...

Nagy Katalin fordítása

Ar-Szergi, Vjacseszlav (1962) Izsevszkben élő udmurt költő, író, műfordító. Novaja Kozmankában született, elvégezte az Udmurt Állami Egyetemet és a moszkvai Gorkij Irodalmi Főiskolát. Udmurtul és oroszul ír. Ő írta az első udmurt történelmi film, a Budapesten is bemutatott *Alangaszar árnya* forgatókönyvét. Fontosabb művei: *Vecsernije golosza* (1986), *Dusepszi* (1992), *Tajaz jardurin* (1997), *Szkvoz ocsisajucsij ogony* (1998), *Dubrava na Lune* (2007). Művei

közül többet lefordítottak svédre és magyarra. Kozmács István fordításában jelent meg *Lepkelelkek* című kötete (Szombathely, 2005). 2007 ősze óta a *Druzszba Narodov* című orosz nyelvű szépirodalmi folyóirat szerkesztőbizottságának tagja, amely az oroszországi nem-orosz írók legnagyobb hagyományú fóruma. Az itt közölt publicisztikai írás is itt jelent meg (*Druzszba Narodov* 2007/10.). A versesszé pedig a *Dubrava na Lune* című kötetben.